

Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 2000, C. 3, s. 8

Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması

*Mehmet Katar**

Hıristiyanlık, bugünkü İsrail ve Filistin topraklarında doğan ve zaman içerisinde evrensel hâle gelen bir Yahudi dinî hareketidir. Bu hareket, bir Yahudi peygamberi olan Hz. İsa'nın, kendisi gibi Yahudi olan soydaşlarına yönelik dinî telkin ve uyarılarıyla, bir Yahudi Mesihî hareketi olarak başlamış ve İsa'dan bir süre sonraya kadar da bu özelliğini devam ettirmiştir¹. Ancak, bu dinî harekete Yahudilerin çoğunun yeterli ilgiyi göstermemesi ve İsa'dan kısa bir süre sonra Yahudi asıllı olmayanların büyük kitleler hâlinde bu harekete katılarak kendi eski dinî değer ve düşüncelerini buraya taşımaları gibi faktörler sonucunda, Yahudiliğe ait bu ihyacı dinî hareket, özünden koparak, odak noktasında Hz. İsa'nın bulunduğu yeni bir din hâline gelmiştir. Romalıların, Miladi 70 yılında Kudüs'ü ele geçirerek Yahudilerle birlikte buradaki İsa taraftarlarını da topraklarından sürmesi gibi bir takım dış etkenler ise bu yeni dinî akımın Yahudilikten kopma sürecini hızlandırmıştır². Çünkü bu

* *Yrd. Doç. Dr.*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

- 1 Bkz. Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul 1999, 173; F. H. Hilliard, *How Man Worship*, G. Britain 1978, 156; K. Bihlmeyer- H. Tuchle, I ve IV ncü Yüzyıllarda Hıristiyanlık, Çev. Antun Göral, İstanbul 1972, 18.
- 2 Bkz. *The Christian Faith Essays in Explanation and Defence*, Edited by R. Matthews, London 1944, 163.

olay, Yahudiler ile bu yeni Yahudi dinî akımına bağlı olanlar arasındaki fiziksel bağları koparmış ve bu durum, bu iki topluluk arasında bulunan ortak özelliklerin bundan sonraki süreçte gittikçe ortadan kalkmasına neden olmuştur³. Bütün bu gelişmeler sonucunda, Yahudilik içerisinde çıkan bu dinî hareket, zamanla, pagan unsurların nüfûz ettiği, İsa merkezli yeni bir din hâline gelmiştir⁴.

Hıristiyanlığı, bir Yahudi dinî akımı olma noktasından, yeni ve evrensel bir din olma noktasına taşıyan tarihî süreçte, bu yeni dinî harekete ait inanç, ibadet ve davranış biçimleri de zamanla kademeli bir biçimde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çerçevede, başlangıçta kendisine mahsus hemen hiç bir pratiği bulunmayan Hıristiyanlık, birkaç yüzyıl boyunca devam eden bir gelişim süreci sonunda, müstakil bir din hâline gelerek evrensel bir yapıya kavuşmuş ve bu gelişime paralel bir biçimde kendi inanç, ibadet ve ritüellerini de tesis etmiştir⁵. Oysa başlangıçta bu dine mensup kimselerin, Hz. İsa'ya inanmanın dışında, Yahudilikten çok farklı, inanç ve uygulamalarının bulunmadığı bilinmektedir⁶. Bu bağlamda söylenebilecek tek farklılık ise bu ilk inanırların, İsa'nın çarmıhta öldükten sonra dirildiğine inandıkları Pazar gününe özel bir önem vermeleri ve her Pazar'ı onun diriliş günü olarak kutlamaları olmuştur. Bu çerçevede, bir süre sonra, bu yeni inancın mensuplarının Pazar günleri dua ve ibadet amacıyla toplanması gelenek hâlini almıştır. Hıristiyanlara göre, İsa'nın ölümden diriliş gizemine dayanan bu haftalık Pazar toplantıları, zamanla Hıristiyan Kilisesinde ortaya çıkacak olan bütün ibadetlerin ve yıl boyunca İsa'yla ilgili olarak yapılacak bütün anma ve kutlamaların temelini teşkil etmiştir. Bu bağlamda önce İsa'nın diriliş günü olarak kabul edilen Pazar ve bu dirilişin yıldönümü olan Paskalya önem kazanmış, ardından zamanla, İsa'yla ilgili yeni uygulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır⁷.

1. Hıristiyan Dinî Yılı'nın Teşekkülünde Pazar'ın Rolü

Hıristiyan Kilisesinde Pazar gününün çok önemli bir yerinin bulunması sebebiyle İsa'yla ilgili olarak yapılan kutlamaların hemen hemen tamamı, köken itibarı-

3 Bihlmeyer-Tuchle, 23.

4 Bkz. Günay Tümer, Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz. Meryem, Ankara 1996, 18.

5 Bkz. Hilliard, 155; ayrıca bkz. Dictionary of Religions, Edited by John R. Hinnels, G. Britain 1984, 353.

6 Mehmet Çelik, Süryani Tarihi-I, Ankara 1996, 26.

7 Bkz. I. H. Dalmais, Introduction to the Liturgy, Translated by Roger Capel, London 1961, 93; Reginald H. Fuller, Lent with the Liturgy, London 1968, 11; G. G. Willis, A History of Early Roman Liturgy to the Death of Pope Gregory the Great, London 1994, 78-79.

ryla bu güne dayanmaktadır. Çünkü Hıristiyan inancına göre İsa, insanlığın günahını üstlenerek çarmıhta öldükten üç gün sonra bu gün tekrar dirilmiştir⁸. Bu dirilişin ardından İsa, aynı gün bazı havarilerine gözükmüş⁹ ve tam bir hafta sonra, yine bir Pazar günü havarilerini tekrar ziyaret etmiştir¹⁰. İsa'nın havarileriyle kırk gün yaşadktan sonra göğe yükselmesini takip eden ve Pentekost¹¹ bayramına rastlayan Pazar günü de Kutsal Ruh havarilerin üzerine inmiştir. Hıristiyan Kilisesinin kuruluşu olarak kabul edilen ve bu nedenle Hıristiyanlık açısından çok önemli bir yeri bulunan bu olay da Pazar günü gerçekleşmiştir¹². Bütün bu olayların Pazar günlerinde gerçekleşmesi, Hıristiyanlar tarafından bu günün ayrıcalığının ve öneminin işareti sayılmıştır. Sonuçta ilk Hıristiyanların gözünde, İsa'nın dirildiği, havarilerine gözüktüğü ve Kutsal Ruh'un da Hıristiyan cemaatinin üzerine indiği gün olarak Pazar'ın ayrı bir yeri ve önemi oluşmaya başlamıştır¹³.

Zaman içerisinde Hıristiyanlığın Yahudilikten ayrılmaya başlamasıyla birlikte, Yahudilikte bulunan ve Sept (Cumartesi) gününe atfedilen kutsal gün anlayışı, bu yeni inancın mensupları tarafından Pazar gününe uyarlanmıştır¹⁴. Böylece Yahudi anlayışına göre haftanın ilk gününü teşkil eden Pazar günü, Hıristiyanlar açtı-

8 Bkz. I. Korintoslulara, XV/3-4. (Hıristiyanlara göre İsa'nın hayatındaki en önemli olayı teşkil eden ölümden sonraki bu dirilişle o, hem sıradan bir beşer olmanın ötesinde İlahî bir varlık olduğunu göstermiş, hem de insanlığı aslî günahın suçundan kurtarmıştır. Bkz. Sc-himmel, 173-174).

9 Bkz. Yuhanna, XX/ 19; ayrıca bkz. Willis, 78.

10 Bkz. Yuhanna, XX/ 26; ayrıca bkz. Willis, 78-79.

11 Pentekost; Grekçe'de "ellinci" demektir. Bu kelime, esas itibarıyla Yahudilerin fışık bayramından sonraki ellinci güne rastlayan ve bir başka Yahudi bayramı olan "Haftalar" veya "On Emrin Veriliş Bayramını" ifade etmek amacıyla kullanılmaktaydı. İlk Hıristiyan cemaatini oluşturan Yahudiler İsa'nın göğe çekilmesinden birkaç gün sonra rastlayan bu Yahudi bayramında bir arada iken Kutsal Ruh alevler hâlinde bu cemaatin üzerine inmiş ve bunun ardından cemaat mensupları farklı dillerden konuşmaya başlamıştır. Cemaat önderi Petrus ve diğer havariler bu olaydan hemen sonra diğer Yahudilere tebliğde bulunmuş ve binlerce kişinin İsa'ya inanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Hıristiyanlar açısından bu gün, Hıristiyan Kilisesinin kurulduğu, yani resmen başladığı an olarak görülmüştür. (Bkz. An Encyclopedia of Religion and Religions, London 1951, 296, ayrıca bkz. Mehmet Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ankara 1995, 66).

12 Bkz. Alan W. Watts, Myth and Ritual in Christianity, U.S.A. 1968, 190; John F. Sullivan, The Externals of The Catholic Church, New York 1951, 184.

13 Bkz. Sullivan, 184.

14 An Encyclopedia of Religion, 171; The Concise Oxford Dictionary of the Christian Church (C.O.D.C.C.), Edited by F.L. Cross, London 1985, 548; Sullivan, 184.

sından İsa'nın günü olarak görülmeye başlanmış ve bu gün, daha sonraki dönemde Latince "dies dominica" (Rabb'in günü, İsa'nın günü) olarak adlandırılarak¹⁵ kutsal bir bayram günü hâline getirilmiştir¹⁶. Ancak bu ilk Hıristiyanların, İsa'dan ne kadar sonra Pazar gününe önem vererek bunu İsa'nın diriliş günü hâline getirdikleri konusu tam olarak bilinmemekte ve bu konuda oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Nitekim Hıristiyan araştırmacıların çoğu, Pazar günü kutlamalarının İsa'dan hemen sonra başladığını belirtirken, bunun aksini savunan ve bu kutlamaların İsa'dan bir müddet sonra, hatta II. yüzyılda başladığını iddia edenler de bulunmaktadır¹⁷. Ayrıca kaynaklar, ilk yüzyıllarda yapılan Pazar kutlamalarının sonradan yapılan kutlamalara benzediğini ve ilk dönem yapılan Pazar kutlamalarının daha sade olduğunu, en azından bu amaçla oluşturulmuş özel bir dua külliyatının bulunmadığını belirtmektedir. Bu çerçevede, bu ilk dönem Hıristiyanların, İsa'nın diriliş günü olarak kabul ettikleri Pazar gününde bir araya gelerek, sadece İsa'nın havarileriyle birlikte yediği son akşam yemeğinin anısına birlikte yemek yiyip dua ettikleri belirtilmektedir¹⁸.

Kaynaklar, ilk dönem Hıristiyanlarının, bir süre sonra, birlikte yemek yeme geleneğini ekmek şarap töreninden ayırdıklarını; daha sonra da bunu tamamen terk ettiklerini göstermektedir¹⁹. Yine, ilk yüzyıllarda Hıristiyan inanırların, bu ekmek şarap töreninde kullanılan ekmek ve şarabı kendi yanlarında getirdiği; rahibin ise getirilen bu ekmek ve şarapları bir araya toplayarak kutsadıktan sonra cemaate dağıttığı belirtilmektedir. Bir müddet sonra bu uygulamadan da vazgeçilmiş ve cemaat mensuplarının, ekmek ve şarabı yanlarında getirmeleri yerine "mass parası" olarak adlandırılan parayı vermeleri, bu parayla da ekmek ve şarabın Kilise tarafından temin edilmesi uygulaması başlatılmıştır²⁰. Bütün bunlar, Pazar kutlamalarının, tarihî süreç içerisinde önemli bazı ritüel değişikliklere uğradığını göstermektedir.

2. İsa'nın Diriliş Gününün Yıldönümü Olarak Paskalya

Hıristiyanlar, İsa'nın diriliş günü olan Pazar'a önem vererek bu günü çeşitli törenlerle kutlarken, buna paralel bir biçimde İsa'nın ölümden sonra dirildiği günün

15 Owen Chadwick, A History of Christianity, London 1995, 22.

16 Dalmais, 93.

17 Bkz. Paul F. Bradshaw, The Search for the Origins of Christian Worship, New York 1992, 192.

18 Bkz. Bihlmeyer-Tuchle, 18; Mehmet Katar, Yahudilik Hıristiyanlık ve İslam'da Tövbe, Ankara 1997, 96-97.

19 Bihlmeyer-Tuchle, 89-90.

20 F. C. Hapold, Prayer and Meditation Their Nature and Practice, G. Britain 1971, 55.

yıldönümüne denk gelen Pazar gününe daha fazla önem vermeye ve bu günü özel törenlerle kutlamaya başlamışlardır²¹. Zaten bu dirilişin yıl dönümü, Yahudilerin fışih (pesah) bayramı kutlamalarına denk geldiği için²², çoğunluğu Yahudi asıllı olan ve Yahudi dinî uygulamalarına da büyük oranda riayet eden bu ilk Hıristiyanlar için fışih bayramının özel bir yeri ve önemi bulunmaktaydı²³. Bu bağlamda ilk Hıristiyanlar, aynı zamanda birer Yahudi olmaları sebebiyle uymaya devam ettikleri Yahudi dininin bir uygulaması olan fışih bayramını zaten kutlamaktaydı. Bu ilk cemaat açısından yeni olan tek husus, kendilerine göre, zaten Yahudilikten gelen bir değeri olan fışih kutlamalarının, bir de İsa'nın diriliş zamanı olması sebebiyle ekstradan bir başka anlam daha kazanmasıydı. Ancak Hıristiyanlık, hemen her konuda olduğu gibi, fışih anlamlandırma ve kutlama biçimi konusunda da zamanla Yahudilikten uzaklaşmış ve bu bayramı, sadece İsa'nın diriliş yıldönümü olarak kutlamaya başlamıştır. Böylece başlangıçta Yahudi bayramı olarak kutlanmakta olan fışih (pascha), sonradan Hıristiyanlar açısından yeni bir anlam kazanarak İsa'nın diriliş yıldönümü hâline gelmiş ve en önemli Hıristiyan bayramı konumuna yükselmiştir²⁴.

Bu gelişmeyle birlikte ilk dönem Hıristiyanlıkta, İsa'nın diriliş günü olarak kabul edilen Pazar günleri yanında, bu dirilişin yıl dönümü olan Paskalya bayramı da İsa'yla ilgili önemli bir Hıristiyan kutlaması olarak ortaya çıkmıştır²⁵. Ancak bu kutlamaların, ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekte ve bu konuda oldukça farklı iddialar bulunmaktadır. Bu iddiaların bir kısmında, Pazar ve Paskalya kutlamalarının İsa'dan hemen sonraki dönemde başladığı ifade edilirken bir başka

21 Sullivan, 184.

22 Sinoptik olarak adlandırılan Matta, Markos ve Luka İncillerine göre İsa, Yahudilerin fışih bayramının ilk gününde, fışih yemeğini şakirtleriyle birlikte yedikten sonra yakalanmış ve bir gün sonra, Cuma günü çarımha gerilmek suretiyle öldürülmüştür. Ölümünden sonraki üçüncü gün, yani Pazar günü yeniden dirilmiştir (Bkz. Matta, 26. bap; Markos, 14. ve 15. baplar; Luka, 22-24. baplar). Yuhanna İnciline göreyse İsa, fışih bayramı döneminden bir gün önce çarımha gerilmiş ve yine ölümünün üçüncü günü dirilmiştir (Bkz. Yuhanna, 18. ve 19. baplar).

23 An Encyclopedia of Religion, 171.

24 Bkz. An Encyclopedia of Religions, 171. (Hıristiyanlık açısından Paskalya bayramı yeni bir anlam kazanmakla birlikte Yahudi kökeninden gelen adını muhafaza etmiştir. Nitekim pas-kalya adı Yahudiliğe ait fışih: pesah kelimesinden gelmektedir. Bu kelime Grekçe ve Latince'de pascha olarak telaffuz edilmiş; Batı dillerinin çoğuna da bu şekilde geçmiştir. Roger Greenacre, The Sacrament of Easter, London 1965, 18; ayrıca bkz. Bihlmeyer-Tuchle, 94; Aydın, 70. Türkçe'de kullanılan Paskalya kelimesi de buradan gelmektedir).

25 Willis, 78; Fuller, 11.

kısımında ise bu kutlamaların biraz daha geç dönemlerde başladığı belirtilmektedir. Bu konuda her iki grubun da kendilerine göre çeşitli delilleri bulunmaktadır. Fakat eldeki verilerle bu iddialardan hangisinin doğru olduğunu kolayca tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte bu kutlamaların, II. yüzyılın ortalarından önceki bir dönemde ortaya çıkmış olması gerekmektedir. Çünkü kaynakların bildirdiğine göre II. yüzyılın ortalarında yazıldığı bilinen bazı Hıristiyan risalelerinde, Pazar ve Paskalya kutlamaları hakkında bilgi verilmekte ve bu kutlamalar Paganlara karşı savunulmaktadır. Bu da, Pazar ve Paskalya kutlamalarının, bu eserlerin kaleme alınmasından önce, yani II. yüzyılın ortalarından önce ortaya çıktığına delalet etmektedir²⁶. Ancak kaynakların varlığına işaret ettiği bu kutlamaların, bütün Hıristiyan dünyasında mı, yoksa sadece bazı bölgelerde mi yaygın olduğu ise bilinmemektedir. Bu bilinmeyen hususlara rağmen, İsa'nın diriliş günü olarak kutlanan Pazar ile bu olayın yıldönümü olan Paskalya kutlamalarının, Hıristiyanlıktaki diğer kutlamalara oranla çok daha erken dönemlerde ortaya çıktığı kesin olarak bilinmektedir. Nitekim kaynaklardan anlaşıldığına göre, diğer kutlamalar çok daha sonraki dönemlerde kademeli olarak ortaya çıktığı için, Pazar ve Paskalya kutlamaları, uzun süre Hıristiyanların yegane kutlamaları olarak varlığını devam ettirmiştir²⁷. Bu durum, Miladi IV. yüzyılda, Milan Fermanı'yla Hıristiyanlığın serbestlik kazanmasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra Hıristiyanlık, önce devlet takibatından kurtulmuş ve bundan kısa bir süre sonra da devlet dini hâline gelmiştir²⁸.

3. Kilise Takvimi İçerisinde İsa'yla İlgili Kutlamaların Artması

İmparator Konstantin'in Milan Fermanı'yla Hıristiyanlara özgürlük tanımasından sonra Hıristiyan Kilisesi, o zamana kadar çeşitli engeller sebebiyle yeterince oluşturamamış olduğu dinî inanç ve uygulamalarını tamamlama hususunda yoğun bir çaba içine girmiştir. Nitekim kaynaklar, o zamana kadar Pazar ve Paskalya ile bazı Doğu Kiliselerinde, İsa'nın kurtarıcı olarak ortaya çıkışının anısına kutlanmakta olan Epifani dışında, İsa'yla ilgili herhangi bir kutlamanın olmadığını ifade ederken, Milan Fermanı'ndan kısa bir süre sonra İsa'yla ilgili pek çok yeni kutla-

26 Bkz. Willis, 79; ayrıca bkz. Bradshaw, 194.

27 Willis, 78; ayrıca bkz. Dalmais, 75.

28 Bkz. Willis, 79; ayrıca bkz. Bihlmeyer-Tuchle, 60, 62; Schimmel, 200; Çelik, 99-104.

manın ortaya çıktığını belirtmektedir²⁹. Bu çerçevede, IV. yüzyılın ortalarında, önce Batıda İsa'nın doğumuyla ilgili olan Noel kutlamaları ortaya çıkmış ve bu kutlamaların 25 Aralıkta yapılması benimsenmiştir³⁰. Ardından bazı Doğu Kiliselerinde İsa'nın kurtarıcı olarak ortaya çıkışı anısına kutlanmakta olan Epifani bayramı, Doğudakinden daha farklı bir anlamla³¹ Batı Kiliselerine geçerek, İsa'yla ilgili evrensel bir Hıristiyan kutlaması hâline gelmiştir³². Böylece daha önceki dönemlerden itibaren yaygınlaşarak geleneksel hâle gelmiş olan İsa'nın dirilişiyle ilgili Paskalya kutlamaları yanında, yine İsa'yla ilgili ikinci bir önemli kutlama devresi olan Noel dönemi ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda Hıristiyan Kilisesinin İsa'yla ilgili kutlamalarının iki temel kutlama devresini teşkil eden Noel ve Paskalya kutlamaları ortaya çıkmıştır. Sonradan ortaya çıkacak olan bütün Hıristiyan kutlamaları ise bu iki temel kutlama devresi etrafında ve bunlarla ilintili şekilde teşekkül etmiştir³³. Nitekim yine aynı yüzyıl içerisinde, o zamana kadar tek bir bayram olarak kutlanmakta olan İsa'nın (çarmıhta ölümünden sonra) dirilişi ile ilgili törenler genişletilerek Paskalya devresi içerisinde yer alan ayrı bayram ve anma günleri hâline getirilmiştir³⁴. Bu çerçevede önce Paskalya bayramı kutlamasının önüne bu bayrama hazırlık amacıyla, zaman içerisinde süresi gittikçe artırılarak kırk güne çıkarılan, uzunca bir hazırlık devresi konmuştur³⁵. Bu düzenlemeden sonra, o zamana kadar Paskalya kutlamaları içerisinde yer alan ve ayrı bayramlar olarak kutlanmayan İsa'yla ilgili bazı anma veya kutlamalar, Paskalya döneminin öncesinde veya sonrasında yer alan ayrı birer anma ya da kutlama günü hâline getirilmiştir³⁶.

29 Willis, 79.

30 Sullivan, 185, 204.

31 Doğuda Epifani, İsa'nın vaftiz oluşu ve kurtarıcı olarak ortaya çıkışı anısına kutlanırken, Batı Kilisesi bu bayramı, Doğulu üç bilginin bebek İsa'yı doğumundan hemen sonra ziyaretini anısına kutlamayı benimsemiştir (Chadwick, 24; *The Early Church, An Abridgement of History of the Church*, Edited by Hubert Jedin, English Translation Edited by John Dolan, Abridged by D. Larrimore Holland, New York 1993, I/300).

32 Bkz. *The Early Church*, I/299; Willis, 82.

33 Andrew Hughes, *Medieval Manuscripts for Mass and Office: A Guide to Their Organization and Terminology*, Toronto 1995, 3; Sullivan, 185.

34 Fuller, 20; ayrıca bkz. Greenacre, 10.

35 *The Early Church*, I/299; ayrıca bkz. Sullivan, 185, 209; Bradshaw, 199; *An Encyclopedia of Religion*, 171.

36 Fuller, 20; ayrıca bkz. Greenacre, 10-11.

Bu çerçevede, hem Hıristiyanlığa geçmek isteyen adayları eğiterek Paskalya öncesinde yapılacak olan vaftiz törenlerine hazır hâle getirmek³⁷ hem de mevcut Hıristiyanları Paskalya kutlamalarına mânen hazırlamak için bu bayramın önüne, önce bir haftalık bir hazırlık devresi getirilmiştir. Bir müddet sonra bu hazırlık devresinin süresi uzatılarak birkaç haftaya çıkarılmıştır. Daha sonra da, İsa'nın Yahya eliyle vaftiz edilmesinden sonra çöle çekilerek kırk gün oruç tutmasından hareketle, bu sürenin kırk gün olması gerektiğine karar verilmiştir. Bu kırk günlük Paskalyaya hazırlık geleneğinin, ilk olarak nerede ve ne zaman başladığı ise tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda yaygın olarak kabul edilen tek şey, bu uygulamanın büyük ihtimalle, İznik Konsilinden kısa bir süre sonra ortaya çıktığı ve kısa zamanda pek çok yörede benimsendiğidir³⁸.

Bazı araştırmacılara göre, Paskalya öncesine gelen bu kırk günlük Paskalyaya hazırlık devresi, aslında değişik bölgelerde gelişen iki farklı uygulamanın zaman içerisinde karışıp kaynaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlara göre Paskalya

37 İsa'dan sonraki ilk Hıristiyan toplumunda, İsa Mesih'e inanan kişiler hemen vaftiz edilerek bu cemaate alınmaktaydı. Ancak, muhtemelen II. yüzyıldan itibaren, çeşitli sebeplerle bu hemen vaftiz uygulamasından vazgeçilmiş ve Hıristiyan adaylarının belirli bir hazırlık sürecinden sonra Paskalya bayramı arifesinde vaftiz edilmesi uygulamasına başlanmıştır (IV. yüzyıldan itibaren Pentekost bayramı arifesi de vaftiz törenlerinin yapıldığı bir dönem hâline getirilmiştir. Willis, 79). Hıristiyan adaylarının bu belirtilen tarihlerde vaftiz olabilmeleri için de, özellikle adayları vaftize hazırlamak amacıyla Paskalya öncesine bir hazırlık devresi konmuştur. Bu hazırlık devresini başarıyla tamamlayan Hıristiyan adayları ise Paskalyadan önceki gün törenle vaftiz edilerek Kiliseye alınmıştır (Katar, 85; ayrıca bkz. Fuller, 17; Bihl-meyer-Tuchle, 87). Önceleri sadece Hıristiyan adaylarını vaftize hazırlamak amacıyla konmuş olan bu kısa süreli hazırlık devresinin süresi, sonradan uzatılmış ve bu dönemde yapılan uygulamalar ayrıntılı hâle getirilmiştir. Hıristiyanlar arasında Paskalyanın öneminin artmasına bağlı olarak, bir süre sonra bu devre sadece Hıristiyan adaylarının vaftize hazırlanma devresi olarak değil aynı zamanda bütün Hıristiyanların Paskalyaya hazırlık dönemi olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunun sonucunda, daha önce sadece Hıristiyan adaylarının vaftize hazırlık amacıyla Paskalya öncesinde yapmak zorunda oldukları manevi arınma ve temizlenme çabalarına bütün Hıristiyanların iştirak etmesi istenmiştir. Böylece bu dönem, Hıristiyan adaylarının Hıristiyanlığa hazırlanma dönemi olmanın ötesinde, bütün Hıristiyanlar için oruç ve tövbe gibi uygulamalarla, günahlardan arınarak Paskalyaya hazırlanma dönemi hâline gelmiştir. Zaten IV.ve V. yüzyıllarda Hıristiyan dünyasında bebek vaftizinin yaygınlaşmasıyla yetişkinlerin vaftizi geleneği terk edilmeye başlanmış; ayrıca, artık hemen herkes Hıristiyan olduğu için, toplumda bu tür ihtida hareketleri de pek fazla kalmamıştır. Bu nedenle de Paskalya öncesinde Hıristiyan adaylarını vaftize hazırlama geleneği büyük oranda fonksiyonunu yitirmiştir. Böylece Paskalya öncesi bu kırk günlük dönem, sadece Paskalyaya hazırlanmak amacıyla oruç, kefare, vb. uygulamaların yapıldığı bir nedamet devresi olarak algılanmaya başlanmıştır (Bkz. Katar, 121-128; Fuller, 18).

38 Bradshaw, 198-199; ayrıca bkz. Sullivan, 209; Willis, 84-85.

öncesinde tutulan bu kırk günlük oruç geleneği, İskenderiye Kilisesinin, İsa'nın vaftiz kutlamalarından sonra tuttuğu kırk günlük oruç uygulamasıyla diğer bazı Kiliselerin Paskalya öncesinde tuttıkları üç haftalık oruç uygulamasının karışımından doğmuştur. Buna göre, erken dönemlerden itibaren Eski Mısır'da, İsa'nın 6 Ocak'taki vaftizinden sonra çöle çekilerek kırk gün oruç tutmasının anısına tutulan kırk günlük bir oruç bulunmaktaydı³⁹. İskenderiye Kilisesindeki bu oruç, İncil'deki anlatıma uygun bir zamanlamayla, yani İsa'nın vaftiziyle ilgili kutlamalardan hemen sonra tutulmaktaydı. Bir süre sonra, karşılıklı etkileşim sonucunda, Mısır bölgesinde tutulan bu oruç ile Batı bölgelerinde Paskalya öncesinde tutulan yaklaşık üç haftalık daha kısa süreli bir oruç uygulaması, zamanla kaynaşarak Paskalya öncesinde tutulan uzun süreli bir oruç hâline gelmiş ve bu uygulama, özellikle Batı Kiliseleri tarafından benimsenmiştir. Muhtemelen I. İznik Konsilinde yapılan bir düzenleme sonucunda da, bazı farklı uygulamalara rağmen, bu kırk günlük oruç geleneği genel olarak bütün Kiliseler tarafından benimsenmiştir⁴⁰. Lent⁴¹ veya Careme⁴² olarak adlandırılan Paskalya öncesi bu kırk günlük oruç süresinin, özellikle son iki haftası daha fazla önem kazanarak, İsa'nın hayatının son iki haftasındaki önemli olayların ayrıntılı biçimde kutlandığı bir dönem hâline gelmiştir. Bu çerçevede İsa'nın Kudüs'e geldiği Pazar, son akşam yemeğini yediği Perşembe ve çarınha gerildiği Cuma gibi önemli günlerde, İsa'yla ilgili çeşitli kutlamalar yapılmaya başlanmıştır⁴³. Böylece Kilise yılının en önemli kısmını oluşturan ve çeşitli ayinlerin icra edildiği Paskalya devresi, bu bayramın öncesine ve sonrasına gelen bazı yeni kutlamalarla büyük oranda tamamlanarak bugünkü hâlini almıştır⁴⁴.

39 Bradshaw, 198-199.

40 Bradshaw, 198; ayrıca bkz. Fuller, 18.

41 Lent; Anglo Sakson dilinde "bahar" anlamına gelen lencten kelimesinden gelmektedir (Sullivan, 209; E. Osborne- M. Carew- vd, Church, Fasts and Festivals, London 1905, 44). Terim olarak lent; Kilisenin, insanları günahattan kurtulmak için özel bir faaliyet ve çaba göstermeye çağırdığı Paskalya öncesindeki kefarete dönemini ifade etmektedir (Fuller, 25; Greenacre, 13). Bu dönem, baharda tabiatın kendisini yenilemesi gibi, insanın da kendi hayatını daha güzel olana dönüştürme ve manen yenilenme çabasını sarf ettiği kırk günlük bir oruç ve manevî arınma zamanıdır (A New Catechism, Catholic Faith for Adults, London 1978, 159; Greenacre, 13-14).

42 Fransızca olan Careme, Latince "Quadragesima" (kırkıncı) kelimesinden gelmektedir. Bu kelime, Paskalya öncesindeki kırk günlük oruç dönemini ifade etmek için kullanılmaktadır (Watts, 140; Sullivan, 209).

43 Bkz. Fuller, 20-21; ayrıca bkz. Greenacre, 10-12.

44 Sullivan, 185.

Kaynakların belirttiğine göre Paskalyanın ayrıntılı hâle getirilmesiyle ortaya çıkan bu bayramların çoğu, İsa'nın yaşadığı yerleri ziyaret etmek amacıyla IV. yüzyıldan itibaren Kudüs'e doluşan hacıların, İsa'nın, İncil'de anlatılan dünyevi hayatının son günlerini adeta yeniden yaşamak amacıyla başlatmış oldukları uygulamalardan çıkmıştır⁴⁵. Bu amaçla, Kudüs'e gelen hacılar, İsa'nın hayatının özellikle çarmıhtan önceki son dönemlerini anmak ve adeta o günleri yeniden yaşamak için, o zamana kadar olmayan bazı yeni uygulamaları başlatmışlardır. Bu uygulamalar sonucunda, özellikle Paskalya dönemi öncesinde kutlanan, İsa'yla ilgili yeni anma ve kutlama günleri ortaya çıkmıştır. Ancak bazı yazarlar, IV. yüzyıldan itibaren İsa'yla ilgili olarak ortaya çıkan bu yeni kutlamaların, sadece Kudüs bölgesine gelen hacılardan ve Kudüs Kilisesinden değil, diğer bölgelerdeki Kiliselerin de İsa'yla ilgili çeşitli anma ve kutlama girişimlerinden büyük oranda faydalanmak suretiyle oluştuğunu belirtmektedirler. Buna göre, tarihî süreç içerisinde gittikçe artan ve zenginleşen İsa'yla ilgili anma ve kutlamalar, değişik bölgelerdeki Hıristiyan Kiliselerinin, farklı gerekçelerle, zaman içerisinde başlattıkları çeşitli uygulamalardan doğmuştur. Kaynakların bu konuda verdiği bilgilere göre, ilk yüzyıllarda değişik bölgelerdeki Kiliseler, (Batı Kilisesinin Noeli, Doğu bölgelerindeki Kiliselerin ise Epifaniyi icat ederek kutlamayı tercih etmesi örneğinde olduğu gibi) kendilerine göre İsa'nın herhangi bir yönünü veya onunla ilgili herhangi bir olayı daha fazla ön plâna çıkarmış ve bununla ilgili çeşitli kutlamalar icat etmiştir. Paul F. Bradshaw'ın "*The Search for the Origins of Christian Worship*" adlı eserinde belirttiğine göre bu farklı tercihlerde, muhtemelen ilk birkaç yüzyılda değişik bölgelerdeki Kiliselerin elinde farklı İncil nüshalarının bulunmasının ve bu Kiliselerin İsa'yla ilgili kutlamalarının türünü ve zamanını ellerindeki bu İncillere göre belirlemesinin de payı bulunmaktadır. Buna göre Hıristiyan dünyasında İsa'yla ilgili, en az iki farklı kronolojik anlatımdan kaynaklanan anma ve kutlamalar bulunmaktadır. Bunlardan Sinoptik İncillere dayalı olanına göre İsa, Yahudilerin fışık haftası içerisinde, fışık yemeğini yedikten sonra yakalanmış ve bir gün sonra çarmıha gerilmiştir. Çarmıhtan sonraki üçüncü gün, yani henüz fışık haftası sona ermeden de ölümden dirilmiştir⁴⁶. Yuhanna İnciline göreyse İsa, diğer İncillerde belirtilenden farklı olarak, Yahudilerin fışık bayramından bir gün önce çarmıha gerilmiş⁴⁷ ve bu hesapla fışık haftasının ikinci

45 Bradshaw, 200.

46 Bkz. Matta, 26-28. baplar; Markos, 14-16. baplar; Luka, 22-24. baplar.

47 Yuhannadaki bu anlatımdan anlaşıldığına göre İsa'nın şakirtleriyle yemiş olduğu son akşam yemeği de Yahudilerin fışık yemeği değil, Yahudi cemaatleri arasında yaygın olan bir cemaat içi kardeşlik yemeği idi (Watts, 45; ayrıca bkz. An Encyclopedia of Religion, 447; C.O.D.C.C., 99).

gününde, yani diğer İncillerde İsa'nın çarmıha gerildiğinin belirtildiği günde dirilmiştir⁴⁸. Ayrıca Yuhanna, bu farklı kronolojiye paralel biçimde, yine diğer İncillerde bahsedilmeyen, İsa'nın son haftasıyla ilgili başka bazı olayları da bu çerçevede gündeme getirmiştir. Bu farklı iki gelenek sebebiyle de, Matta İncilindeki kronolojiye ve anlatıma göre İsa'nın hayatındaki son olayları kutlayan Kudüs Kilisesi ile bu olayların fışık bayramında değil de, bu tarihten birkaç gün önce meydana geldiğini anlatan Yuhanna'ya göre kutlamalarda bulunan Kiliselerin, İsa'nın son haftasıyla ilgili kutlama tarihleri ve tercih ettikleri kutlamalar konusunda bazı farklar bulunmaktaydı. Ancak bu değişik Kiliselerin, kısmen birbirinden farklı olan uygulamaları zamanla, karşılıklı etkileşim sonucunda bir diğerine geçmiştir. Böylece yerel düzeyde başlamış olan bazı gelenek ve uygulamalar, sonradan evrensel birer Hıristiyan uygulaması hâline gelmiş ve bugünkü kutlamalar listesini oluşturmuştur. Bu açıdan bakınca, İsa'yla ilgili yeni kutlamaların tek kaynağının Kudüs olmadığı ve buraya gelen hacıların kendi yerel din anlayış ve uygulamalarını buraya getirerek bu şehirdeki ibadetler ve İsa'yla ilgili çeşitli kutlamalar halkasına dahil ederken, Kudüs'e ait bazı anlayış ve uygulamaları da kendi bölgelerine taşıdıkları anlaşılmaktadır⁴⁹.

Paskalya devresinin büyük oranda şekillenmesinden bir müddet sonra Hıristiyanlar arasında, muhtemelen Paskalya öncesindeki hazırlık devresinden etkilenilerek, İsa'nın doğum günü kutlamalarının önüne de Paskalyadakine benzer bir hazırlık devresinin konması düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Bu düşünceyle bazı yörelerde, başlangıçta bireysel bir takım girişimlerle başlatılan ve İsa'nın doğum kutlamaları öncesine denk gelen bir hazırlık devresi ortaya çıkmıştır. Muhtemelen önceleri zahit Hıristiyan toplulukları arasında ortaya çıkan bu hazırlık devresi, birkaç yüzyıllık kademeli bir oluşum süreci sonunda, yaygınlaşarak bütün Hıristiyan dünyasını kapsar hâle gelmiş ve sonuçta Advent dönemi denilen, İsa'nın doğumu kutlamalarına hazırlık devresi ortaya çıkmıştır⁵⁰.

Kaynaklarda, bu hazırlık devresinin hangi tarihlerden itibaren ortaya çıktığı konusunda oldukça farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden daha erken dönemlere işaret edenlerine göre ilk olarak, yaklaşık IV. yüzyılın son zamanlarında İsa'nın doğumu kutlamalarına hazırlanmak amacıyla birkaç günlük bir hazırlık dönemi oluşturulmuştur. Bu çerçevede bazı bölgelerde halka, İsa'nın doğum günü

48 Bkz. Yuhanna, 18.ve 19. baplar.

49 Bradshaw, 201.

50 Bkz. The Early Church, I/299; ayrıca bkz. Sullivan, 200.

olarak kutlanan 25 Aralık'tan bir hafta önce, yani 17 Aralık'tan başlayarak 6 Ocaktaki Epifani kutlamalarına kadar her gün mass (evharistiya) ayinine katılma zorunluluğu getirilmiştir. Bu şekilde başlayan bu uygulamanın, zaman içerisinde Advent dönemini teşkil ettiği sanılmaktadır. Bununla birlikte, İsa'nın doğumuna hazırlık amacıyla ortaya çıkan bu dönemin, çıkışından sonraki birkaç yüzyıl boyunca herhangi bir ciddi kural veya düzenleme olmaksızın devam ettiği ve ancak ondan sonra kurumsallaşmaya başladığı tahmin edilmektedir⁵¹. Bu kurumsallaşma sürecinde, önceleri Noel'in önünde ve arkasında yer alan iki haftalık Advent süresi, bir müddet sonra arttırılarak beş haftaya çıkarılmıştır. Bundan kısa bir süre sonra da Papa I. Gregor (Büyük Gregor 590-604) zamanında, bu beş haftalık Advent devresi dört haftaya indirilmiş ve bu devreye ait dua külliyyatı (Advent liturjisi) büyük oranda oluşturulmuştur. Böylece, Kilise yılının Paskalya döneminden sonraki ikinci ana devresi olan, İsa'nın doğumu ile ilgili kutlama devresi (Noel devresi), büyük oranda teşekkül etmiştir⁵². Ancak, Advent anlayış ve uygulamalarının yukarıda belirtilen tarihlerden çok daha sonra ortaya çıktığını savunanlar da bulunmaktadır. Bunlara göre Advent anlayış ve uygulamaları, Papa I. Gregor'dan çok daha sonraki bir dönemde ve ancak IX. yüzyılın sonlarında tam olarak teşekkül etmiştir. Bununla birlikte araştırmacıların çoğu, Advent döneminin başlangıcıyla ilgili bu aşırı iddialara itibar etmemekte ve Advent devresinin VII. yüzyıla doğru büyük oranda şekillendiğini kabul etmektedir⁵³.

Sonuçta, İsa'nın doğumuna hazırlık amacıyla teşkil edilen Advent devresinin de ortaya çıkmasıyla birlikte, Hıristiyan Kilisesinde İsa'nın doğumuyla ilgili kutlamalar büyük oranda tamamlanarak bu günkü hâlini almıştır. İsa'nın dirilişi ile ilgili anma ve kutlamalar ise daha önceki dönemlerden teşekkül ettiği için, devreye giren bu son kutlamalarla, İsa'yla ilgili kutlama devreleri büyük oranda tamamlanmıştır. Nitekim kaynaklar İsa'yla ilgili olan kutlamaların, biçim ve muhtevalarıyla VII.-VIII. yüzyıllarda büyük oranda tamamlandığını ve "Kilise Yılı" veya "Liturjik Yıl"⁵⁴ olarak adlandırılan Kilise takviminin teşekkül ettiğini belirtmektedirler⁵⁵. Bundan

51 Sullivan, 200.

52 The Early Church, I/300; ayrıca bkz. Sullivan, 200.

53 Sullivan, 200; ayrıca bkz. Willis, 93-94.

54 Grekçe bir kelime olan liturji (leitourgia); "halkın işi", "toplumsal iş ve "görev" anlamlarına gelmektedir. Bu kelime, eski Grek site devletlerinde, dinî olmayan, içtimai ve toplumsal görevleri ifade etmek için kullanılmıştır (Dalmais, 3; W.R.F. Browning, Oxford Dictionary of the Bible, G. Britain 1997, 229; An Encyclopedia of Religion, 446). Bu kelime, Yahudi kutsal metinlerinin M.Ö. 285'lerde İbranice'den Grekçe'ye yapılan çevirisi olan Septuagint'te (Yetmişler tercümesinde) (Baki Adam, Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat, Ankara 1997,

sonraki yüzyıllarda, İsa'yla ilgili bazı yeni kutlamalar ortaya çıkmış olsa da bu kutlamalar, Kilise takvimi içerisinde, ciddi herhangi bir değişikliğe neden olmamış ve İsa'yla ilgili kutlamaları ihtiva eden Kilise takvimi günümüze kadar aynı şekilde gelmiştir.

İsa'yla ilgili kutlamaları ihtiva eden bu takvimin oluşmasından sonraki yüzyıllarda ise Meryem ve tanınmış Hıristiyan azizleriyle ilgili bazı bayram ve anma günleri ortaya çıkmaya başlamış ve böylece "Sanctoral bayramlar" olarak adlandırılan Hıristiyan azizleriyle ilgili kutlamalar listesi oluşmaya başlamıştır. Azizlerle ilgili bu Sanctoral bayramların listesi, VII. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelişimini sürdürmüştür. Günümüzde de Kilise, yeni aziz bayramları icat etmeye devam etmektedir⁵⁶.

4. Kilise Takvimi İçerisinde Yer Alan İsa'yla İlgili Kutlamalar

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hıristiyan Kilisesi, İsa'yla ilgili önemli günleri kutlamak veya anmak amacıyla onun hayatındaki önemli olaylarla şekillenen özel

7-8). Yahudilikteki Mabet kâhinliğini ve Mabetteki dinî hizmetleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (An Encyclopedia of Religion, 446). Böylece, daha Hıristiyanlık öncesinde liturji kelimesi, Grekçe konuşan Yahudiler arasında dinî bir anlam kazanarak dinî hizmet ve ibadeti ifade etmeye başlamıştır.

Yahudiliğin içinden çıkan bir din olan Hıristiyanlıkta da liturji kelimesi, çeşitli dinî ibadet ve ritüelleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu çerçevede liturji kelimesi, öncelikle evharistiyayı (ekmek şarap ayinini) ifade etmek amacıyla kullanılmıştır (Browning, 229-230; An Encyclopedia of Religion, 446). Nitekim Doğu Kiliselerinde liturji, sadece bu anlamda kullanılmaktadır. Batıda ise liturji, evharistiya ayininin ötesinde, Kilisede yapılan her türlü ayin ve ritüeli ifade etmektedir. Bu anlamıyla liturji, Batı Kilisesindeki günlük ibadetlerden, bu ibadetler esnasında karşılıklı olarak okunan dualara, sakramentlerin uygulama biçimlerinden, yıl boyunca yapılan çeşitli bayram kutlamalarına ve anma törenlerine kadar her türlü ayin ve uygulamayı ifade etmektedir (An Encyclopedia of Religion, 446). Dolayısıyla bütün bir yıl boyunca Hıristiyan Kilisesinde yapılan her türlü dinî uygulama ve tören, liturji kelimesiyle ifade edilmekte ve bu uygulamaların tümüne birden "liturjik yıl", "dinî yıl" veya "Kilise takvimi" denilmektedir.

Katolik, Ortodoks, Luteran ve Anglikan Kiliseler liturjik Kiliselerdir. Bu Kiliselerde günlük ve haftalık olarak yapılan ibadetlerde nelerin okunacağı önceden belirlenmiştir. Dolayısıyla bütün ibadetler, önceden, günlere göre belirlenmiş olan dua ve ilahilerin yer aldığı dua kitabından okunur. Bunun dışında, rahibin isteğine göre bir dua metni okunmaz (Fuller, 1). Kilise ayinlerinin metinleri, müziği ve ritüelleri haftanın her gününe göre değişiklik göstermektedir (Hughes, 3). Bu durum Kilisenin de, yıllık seküler takvime benzer biçimde, kendisine mahsus bir dinî takviminin veya liturjik yıl uygulamasının olduğunu göstermektedir (Kutsal Ayinin Kitabı, İstanbul 1997, 11).

55 Bkz. Willis, 78; ayrıca bkz. Hughes, 6. (Hıristiyan dini takviminin teşekkülünde, özellikle Luka İncili ve Resullerin İşleri kitapları esas alınmıştır. Bkz. Browning, 229-230).

56 Bkz. Willis, 78; ayrıca bkz. Sullivan, 184-185.

bir takvim oluşturmuştur⁵⁷. Kilise yetkililerinin oluşturduğu bu takvimle bütün bir yılın günleri, İsa'yla ilintisinin olup olmayışına göre tasnif edilmiş ve bu tasnife göre İsa'nın hayatında özel bir yeri bulunan, dolayısıyla Kilisenin İsa için yaptığı törenlere denk gelen tarihler, Hıristiyanlar için kutsal zamanlar olarak kabul edilmiştir⁵⁸. İsa'ya tahsis edilmiş olan zaman, "Domini Nostri Jesu Christie" (Rab İsa'ya tahsis edilmiş zaman) olarak adlandırılmıştır. Bu takvim, Hıristiyanların bütün bir yıl boyunca İsa'yla ilgili olarak ne zaman ve nasıl bir kutlama yapacağını göstermektedir⁵⁹. İsa'yla ilgili olan bu kutlamalar, Temporal (dünyevî) veya Dominical (Rabb'e ait, İsa'ya ait) devre olarak adlandırılmaktadır. "Rabb'in günü" veya "Rabb'e ibadet günü" anlamına gelen "dominica" kelimesinden kaynaklanan bu kelime esas itibarıyla İsa'nın dirildiği gün olarak kabul edilen Pazar'ı ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu bağlamda İsa'yla ilgili bütün bayramlar da bu isimle adlandırılmıştır.

İsa'yla ilgili olduğu için kutsal kabul edilen ve Kilisenin kutlama takvimi içerisinde yer alan bu kutlama ve anma günleri, esas itibarıyla İsa'nın hayatındaki iki temel olay üzerine kurulmuş bulunmaktadır. Bu olaylardan birincisi onun doğumu, yani inkarnasyonu, ikincisi ise çarımha sonra dirilişi hadisesidir. Yapılan bütün kutlamalar, bu iki temel devrenin etrafında toplanmaktadır⁶⁰. Yılın, bu kutsal za-

57 Hıristiyanlar için, Kilisenin özenle geliştirdiği bu dinî yıl, geçmişin olaylarının soğuk bir tekrarı değil, İsa'nın hayatının yeniden yaşanmasını ifade etmektedir (Sullivan, 183). Bu nedenle bu kutlamalara büyük bir hassasiyet gösterilmesi gerektiği ve bu kutlamalarla her Hıristiyan'ın kendi kurtuluşunu elde etmeye çalışması gerektiği belirtilmiştir (Fuller, 12). Ayrıca din anlayışının İsa'nın etrafında şekillenmesi nedeniyle özellikle Katoliklerde, dinin, kutsal kitaptan çok, ancak İsa'nın hayatıyla ilgili olayların yıllık devreler içerisinde yaşanmasıyla öğrenilebileceği anlayışı bulunmaktadır. (Watts, 86). Bu nedenle, Hıristiyanlar, her yıl yeniden onun hayatını ritüel olarak yaşama arzusunu duymuştur. Bu anlayış ve istekle de bunlar, doğumundan faaliyetlerine, çarımha gerilme sürecinden yeniden dirilişine kadar İsa'yla ilgili bütün önemli olayları her yıl ayinsel bir biçimde yeniden yaşamaktadırlar (Watts, 88; ayrıca bkz. Schimmel, 202).

58 Bunun da ötesinde, Hıristiyanlığa göre Tanrısal bir varlık olan İsa'nın, insan şeklinde dünyaya gelmesiyle zaman kutsal hâle gelmiş ve yılın mevsimleri, daha önce paganlıktaki Bahar, Yaz, Sonbahar ve Kış olarak adlandırılmanın ötesinde, İsa'nın hayatındaki yerlerine göre Advent, Noel, Epifani, Lent, Kutsal Hafta, Kutsal Cuma, Paskalya, ve Pentekost gibi Hıristiyanlar açısından kutsallık ifade eden zamanlar olarak adlandırılmaya başlamışlardır. (Watts, 87).

59 Bkz. Hughes, 6.

60 Sullivan, 184-185; ayrıca bkz. Hughes, 4.

manlar dışında kalan ve İsa'nın hayatında özel bir yeri olmayan günleri ise "yılın olağan devreleri" olarak adlandırılmıştır⁶¹.

Kilisenin oluşturduğu bu takvimin, kendine mahsus bir yapısı ve hesap şekli bulunmaktadır⁶². Bu hesaba göre Kilise takvimi içerisinde, İsa'nın hayatıyla ilgili bir kısmı sabit, bir kısmı ise değişen tarihlere denk gelen çeşitli kutlama ve anma dönemleri bulunmaktadır⁶³. Bunlardan Noel ve Epifani gibi İsa'nın doğumuyla ilgili olan kutlamalar güneş takvimine göre belirlendikleri için her yıl aynı tarihte kutlanmaktadır. Bu nedenle Noel kutlamaları yılın belirli bir tarihine, dolayısıyla da, gün olarak haftanın herhangi bir gününe rastlayabilmektedir⁶⁴. Bu kutlamalar ile güneşin hareketleri arasında kurulan bu paralellikler güneş sembolizminin Hıristiyanlıktaki etkisini açıkça göstermektedir. Bu anlayışa bağlı olarak İsa'nın doğumu güneşin doğumuna benzetilmiş ve onun doğumuyla ilgili kutlamalar güneşe ve güneş takvimine göre düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu kutlamalar her yıl aynı tarihlere denk gelmektedir⁶⁵.

Bahar mevsimine rastlayan İsa'nın kefareti, çarmıhta ölümü, dirilişi ve göğe yükselişiyle ilgili olayları anmaya yönelik Paskalya kutlamaları ise ayın solma ve tekrar doğma hareketiyle ilişkilendirilmiş ve kameri takvim hesabına göre düzenlenmiştir⁶⁶. Ancak belirli hesaplamalara göre, zamanı her yıl yeniden tespit edilen

61 Bkz. Hamilton, 52-53; Instructions on the Revised Roman Rites, G.Britain 1979, 245; Xavier Jacob, Hıristiyan Kiliseleri ve İbadet Merasimleri, İstanbul 1994, 20; ayrıca bkz. Watts, 88; Hughes, 3, 10-11; Kutsal Ayinin Kitabı, 1057-1058; Kilise Babalarından ve Yazarlarından Alıntılar, Günlük Okuma Kitabı, İstanbul 1997; 848-856.

62 Bkz. Hughes, 6.

63 Bkz. Sullivan, 184; ayrıca bkz. Schimmel, 202.

64 Bkz. Watts, 126; Hughes, 4.

65 Watts, 88; ayrıca bkz. Chadwick, 22.

66 Watts, 126. (Kanaatimizce bu durum, baştan düşünülerek oluşturulmuş bir sembolizme, değil bir gerçeğe işaret etmektedir. Bu da, İsa'nın dirilişiyle ilgili olarak ortaya çıkan Paskalya kutlamalarının Yahudiliğin etkisiyle ortaya çıkmış olduğu ve hatta bunun da ötesinde bunun, bir Yahudi bayramı olan fısıhtan alınarak bir Hıristiyan bayramı hâline getirilmiş olduğudur. Bu bayram, kökeni itibarıyla Yahudiliğe dayandığı ve henüz Yahudiliğin Hıristiyanlık üzerindeki etkisinin çok fazla olduğu erken dönemlerde ortaya çıktığı için, tarihinin belirlenmesinde de Yahudilikten etkilenilmiştir. Bu nedenle İsa'nın çarmıhı ve dirilişi ile ilgili olayların anılmasında Yahudilerin de kullandığı kameri takvim sistemi kullanılmış ve daha sonra bunun mitolojik yorumuyla İsa'nın ölümü ve yeniden dirilişi ayın solması ve yeniden ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmiştir.

İsa'nın doğumuyla ilgili kutlamalar ise Hıristiyanlığın Yahudilikten iyice uzaklaştığı ve pagan unsurlardan pek çok şeyi bünyesine dahil ettiği bir dönemde, yani IV. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu kutlamada da pagan unsurların belirgin bir etkisi bulunmaktadır.

Paskalya kutlaması, bahar döneminin dışına taşırılmamakta ve bahar dönemindeki otuz beş günlük bir zaman dilimi içerisinde herhangi bir tarihe denk getirilmektedir. Bu kutlamanın tam günü, bahar gündönümünden sonraki ilk dolunayı takip eden Pazar günüdür. Dolayısıyla bu kutlamalar, Bahar gündönümüne denk getirilmekte ve her haftanın aynı gününde, yani Pazar günü icra edilmektedir. Bu bayrama hazırlık amacıyla teşkil edilen Lent dönemi ve Paskalya gününden sonraya gelen Paskalya devresinin tarihi de buna göre belirlenmektedir⁶⁷.

Bu gündönümünden sonra güneş üst meridyenlere doğru tırmanırken Kilise de dirilişten kırk gün sonra İsa'nın göğe yükselmesini kutlamaktadır. Bu kutlamadan on gün sonra ise Pentekost veya Whitsunday denilen, Kutsal Ruh'un Kilise üzerine inişi bayramı kutlanmaktadır. Yılın bundan sonraki yarısı ise genellikle, Pentekost'tan sonraki pazarlar şeklinde vasıfsız günler olarak görülmektedir. Bu vasıfsız olan devre Advent pazarlarının başlamasıyla sona ermektedir. Bu dönemden itibaren Kilise yeniden, İsa'nın yeryüzündeki icraat ve mucizelerini hatırlayarak bunları anma ve kutlama törenlerine başlamaktadır⁶⁸. Bu konumu sebebiyle de uygulamada Hıristiyanlık, bir anlamda İsa Mesih'in hayatının yıllık olarak yeniden yaşanmasından oluşmaktadır⁶⁹.

Kilise takvimi içerisindeki en önemli gün, İsa'nın diriliş günüdür. Her yıl bahar gündönümünden sonraki dolunayı takip eden ilk Pazar günü kutlanan bu dirilişin tarihi değişken olduğu için, öncelikle bu dirilişin bahar mevsimi içerisindeki otuz beş günlük tarihten hangisine rastladığı tespit edilmektedir. Bu nedenle İsa'yla ilgili kutlamaların takvimi her yıl yeniden belirlenmekte ve tarihi değişen diğer bütün kutlamaların tarihleri de, İsa'nın dirilişi ile ilgili bu günün belirlenmesiyle

Nitekim İsa'nın doğumuyla ilgili kutlamalar Roma'dan alınmıştır ve özü itibarıyla bu bayram Mitraizm'den kaynaklanan Güneş kültüne dayanmaktadır. Hıristiyanlar, bu pagan güneş bayramını alarak buradaki Güneş Tanrısının doğumu yerine İsa'nın doğumunu koymuş ve bunu bir Hıristiyan bayramı hâline getirmiştir. Bu bayram, Güneşin hareketine bağlı olarak her yıl aynı tarihe denk geldiği ve Pagan Romalılar da bu bayramı yılın hep aynı zamanında kutladıkları için, Hıristiyanlar da bunu, aynı şekilde, Güneş takvimine göre ve dolayısıyla da her yıl aynı tarihte kutlamaya başlamıştır. Ancak bu konuda da Hıristiyan mitolojisi, İsa'yla Güneş arasında paralellikler kuran ve İsa'nın doğumunu Güneşin doğumuna özdeşleştiren çeşitli mitolojik benzetmeler yapmıştır. İsa'nın doğumuyla ilgili kutlamaların kökeni ve teşekkül biçimi hakkında ayrıntılı bilgi için İslamiyat dergisinin Ekim-Aralık 2000 İsa özel sayısında yayımlanan "Hıristiyanlıkta İsa'nın Doğumuyla İlgili Kutlamaların Ortaya Çıkışı" adlı makalemize bakılabilir).

67 Hughes, 4; ayrıca bkz. Sullivan, 184; Hamilton, 52; Watts, 126.

68 Watts, 88; ayrıca bkz. Hamilton, 53.

69 Watts, 86, 88; ayrıca bkz. Sullivan, 183.

ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, Kilise takvimi içerisinde İsa'nın doğumundan önceki Advent tarihinden bir sonraki yılın Advent tarihine kadar yıllık kutlamalar devresini gösteren çizelge ile Paskalya'nın tekabül edebileceği otuz beş günlük farklı tarihlere göre belirlenmiş Kilise takvimleri oluşturulmuştur⁷⁰.

Kilise yılı, Noel'den yaklaşık dört hafta kadar önce takriben kış mevsiminin gündönümüne rastlayan bir dönemde Advent devresiyle başlar⁷¹. Bu dönem kuzey yarımkürede güneşin en alt meridyende bulunduğu ve tekrar yukarıya en üst meridyene yönelik seyahatine başlamak üzere olduğu bir dönemdir⁷². Advent döneminin ilk günü, 27 Kasım ile 3 Aralık tarihleri arasındaki yedi günlük tarihten herhangi birine denk gelen bir Pazar günüyle başlamaktadır⁷³. Bu devre daima dört Pazarı ihtiva edecek şekilde teşkil edilmekte ve İsa'nın doğum günü olarak kabul edilen Noel'e kadar uzanmaktadır⁷⁴. Dolayısıyla İsa'nın doğumuna manevi hazırlık amacıyla oluşturulan Advent dönemini, İsa'nın doğum kutlaması olan Noel dönemi takip etmekte ve bu kutlamalar Noel'den on iki gün sonrasına, yani 6 Ocakta kutlanan Epifani bayramına kadar devam etmektedir⁷⁵. Bu arada 1 Ocak tarihinde İsa'nın sünnet oluşu kutlanmaktadır⁷⁶. Epifani kutlamasından sonra İsa'nın doğumuyla ilgili kutlama devresi büyük oranda tamamlanmış olmaktadır. Ancak bu kutlamaların şubat ayı başında kutlanan Meryem'in arınması ve bebek İsa'yı Mabette sunması kutlamalarına kadar bir oranda devam ettiği de kabul edilmektedir⁷⁷.

6 Ocak'ta kutlanan Epifani'yle İsa'nın doğum kutlamaları büyük oranda tamamlanmakta ve bu dönemin hemen arkasından, Paskalya'nın başlangıcına göre süresi bir ile altı Pazara kadar değişen bir ara olağan devre takip etmektedir⁷⁸. Bu ara olağan devrenin süresi ise, Paskalya'nın başlangıç tarihine göre değiştiği için,

70 Hughes, 4; ayrıca bkz Sullivan, 184.

71 Watts, 87; Hamilton, 52; Jacob, 20; ayrıca bkz. Hughes, 6; Sullivan, 183; Kutsal Ayinin Kitabı, 11; C.O.D.C.C., 562; Dictionary of Religions, 191; ekrem Sarıkcıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İsparta 1999, 296.

72 Watts, 87. (Eskiden bu dönem, bir güne benzetilen yılın, gece yarısı olarak görüldüğü ve o noktadan itibaren güneş tekrar yükselmeye başladığı için bu dönem bazen güneşin doğum zamanı olarak da bilinmekteydi. Watts, 87; ayrıca bkz. Chadwick, 22).

73 Willis, 94; Hughes, 4.

74 Hamilton, 52; Hughes, 4; ayrıca bkz. An Encyclopedia of Religion, 171; Jacob, 20.

75 Hamilton, 52; Sullivan, 185.

76 Epifani ve Noel kutlamaları, tarihi sabit bayramlar olmaları sebebiyle daima yılın aynı tarihine ve dolayısıyla da haftanın herhangi bir gününe denk gelebilmektedirler (Hughes, 4; Watts, 126).

77 Sullivan, 185; A New Catechism, 83.

78 Hamilton, 52; Hughes, 4, 9-10.

her yıl Paskalyanın başlangıç tarihine göre yeniden belirlenmektedir⁷⁹. Buna göre Paskalya'nın erken başlaması halinde, Epifani'den sonra, en azından bir Pazar ile bu Pazar'ın arkasından gelen altı günlük bir ara olağan devre bulunmaktadır⁸⁰. Bu Pazar gününün önüne, yani Epifani ile sonrasında gelen Pazarın arasına ise, Epifaninin rastladığı güne bağlı olarak altı güne kadar olan, yani Pazar gününe kadar olan bir süre girebilmektedir. Böylece Epifani'den sonra yedi günden on üç güne kadar uzanan bir ara devre bulunmaktadır⁸¹.

Paskalyanın mümkün olan en geç tarihte başladığı durumlarda ise bu bir Pazarlık ara devreye beş Pazara kadar çıkan ilave ara devreler eklenmekte ve böylece bu ara olağan devrenin süresi uzamaktadır. Bu ara olağan devrenin, en geç altı haftanın sonunda tamamlanmasından sonraysa Kilise takviminin en önemli dönemi olarak kabul edilen, İsa'nın dirilişi ile ilgili Paskalya bayramı ile bu bayramın öncesinde yer alan hazırlık devresi başlamaktadır.

Başlangıç tarihi, Paskalyanın başlangıç tarihine bağlı olarak değişen ve otuz beş günlük farklı tarihten herhangi birine denk gelen bu hazırlık devresi, üç Pazardan oluşan bir ön hazırlık ile Pazar günlerinin dahil edilmediği kırk günlük (yaklaşık yedi haftalık) bir ana hazırlık devresinden (Lent devresinden) oluşmaktadır. Özellikle bu ana hazırlık devresi olan kırk günlük Lent dönemi, insanların günahlardan arınarak İsa'nın Paskalyadaki dirilişine hazırlanma dönemi olarak kabul edilmektedir.

Bu hesaplama göre, Epifaniden sonraki bir ile altı Pazara kadar uzanan ara olağan devreden sonra, Paskalyaya doğru, sırasıyla Septuagesima, Sexagesima ve Quinquagesima Pazarları olarak adlandırılan üç Pazarlık devre başlamaktadır. Bunlardan Quinquagesima Paskalya'dan elli gün; Sexagesima elli yedi gün; Septuagesima ise altmış dört gün öncesine rastlamaktadır. Bunlar genel anlamda, sırasıyla, Paskalyadan önceki yetmişli, altmışlı ve ellili günleri ifade etmek amacıyla kulla-

79 Bkz. Hamilton, 52; Jacob, 23; Hughes, 4.

80 Hıristiyan Kilisesinde özellikle Kilise takviminin belirlenmesinde kullanılan temel zaman birimi haftanın Pazar günlerine dayanmaktadır. Bu hesaba göre temelde Pazar günleri esas alınmakta ve bunun beraberinde olan günler de onun devamında genellikle yer almaktadır. Ancak burada yapılan hesaplamada diğer günlerin sayısı değil, Pazar günlerinin sayısı esas alınmaktadır. Bu nedenle advent döneminin sadece dört pazarı içermesi yeterli görülmemekte ve bunun beraberinde mutlaka diğer günlerin de, yani tam dört haftalık bir sürenin bulunması gerekli görülmemektedir. Yine aynı şekilde Epifani sonrasında gelen en az olağan devrenin de bir pazarlık devre olması yeterli görülmektedir. Ancak bazen Epifaninin de Pazar gününe rastlaması halinde sonraki Pazar gününe kadar olan altı günlük zaman da bu ara devreye eklendiği için, bu bir Pazarlık devre on üç güne kadar uzanmaktadır (Bkz. Hughes, 4).

81 Hughes, 4.

nılmaktadır. Bu isimler Latince’de Lent veya Careme (Karem) dönemini ifade etmek için kullanılan (kırk gün anlamındaki) Quadragesima’ya dayandırılmak suretiyle verilmiştir. Paskalya’dan kırk gün önceye rastlayan ve Lent döneminin ilk Pazarı olan güne ise, Quadragesima denilmektedir⁸².

Kilise yılının en önemli devresinin başlangıcı olan bu üç haftalık devreyi Paskalyanın asıl hazırlık devresi olan kırk günlük Lent dönemi takip etmektedir. Bu dönem Ash Wednesday olarak adlandırılan Kül Çarşambasıyla başlamakta⁸³ ve içerisinde yer alan Pazarlar hariç, kırk günlük bir devreden oluşmaktadır⁸⁴. Bu kırk günlük dönemin özellikle son iki haftası, İsa’yla ilgili kutlamaların en yoğun olarak yaşandığı devrelerden birini teşkil etmektedir. “İstirap Haftası” ve “Kutsal Hafta” olarak adlandırılan bu haftalarda, İsa’nın çarmıha gerilmesinden iki hafta kadar önce başlayarak çarmıha gerilmesinden sonraki güne kadar olan devre çeşitli törenlerle anılmakta ve bu törenler, İsa’nın diriliş günü olarak kabul edilen Paskalyaya kadar devam etmektedir. Özellikle bu iki haftadan sonuncusu, yani Kutsal Hafta, İsa’nın hayatıyla ilgili en önemli olayların, onun son akşam yemeğinin ve çarmıha gerilmesinin anıldığı bir haftadan oluşmaktadır. Bu hafta Palm Sunday olarak adlandırılan Palmiye Pazarı ile başlamaktadır. Bunu sırasıyla İsa’nın son akşam yemeğini yediği, şakirtlerinin ayaklarını yıkadığı ve Yahudilerce yakalandığı gün olarak kabul edilen (Maundy Thursday) takip etmekte ve bugün çeşitli törenlerle anılmaktadır. Bu takvime göre, bir gün sonra, yani Kutsal Cuma (Good Friday) gününde, Kilisenin en önemli günlerinden biri daha yaşanmakta ve bugün, İsa’nın çarmıha gerilişi anılmaktadır. Bunu, İsa’nın dirilişinden önceki gün olarak kabul edilen Kutsal Cumartesi kutlamaları takip etmektedir⁸⁵. Bu dönemin sonunda ise bütün bu hazırlık devrelerinin asıl nedeni olan Paskalya, yani İsa’nın diriliş kutlamaları başlamaktadır. İsa’nın bu dirilişini kutlama tarihi, baharın başlangıcı sayılan 21 Mart bahar gündönümünden sonraki ilk dolunayı takip eden Pazar günü olarak belirlenmiştir⁸⁶. Bundan dolayı Paskalya, en erken 22 Mart, en geç ise 25 Nisan tarihine denk gelmekte ve her yıl zamanı bu belirtilen bu iki tarih arasında değişen bir bayram olarak kutlanmaktadır⁸⁷.

82 Willis, 82; Hughes, 10; An Encyclopedia of Religion, 171; Watts, 138.

83 A New Catechism, 159; Hamilton, 52; Fuller, 18; Jacob, 23; Sarıkçioğlu, 297.

84 Sullivan, 185; Hamilton, 52; Jacob, 24.

85 Hamilton, 52; An Encyclopedia of Religion, 171; Hughes, 10.

86 Sullivan, 184; Hamilton, 52; Watts, 88.

87 Jacob, 23; Sullivan, 184; ayrıca bkz. Hamilton, 52.

İsa'nın dirilişinin kutlandığı Paskalya gününden sonraki dönem ise "Paskalya Devresi" olarak bilinmektedir⁸⁸. Bu dönem Paskalya Pazarından başlayarak Kutsal Ruhun Havarilerin üzerine indiği Pentekost'tan⁸⁹ iki gün sonraki Cumartesi'ne kadar (bugün de dahil olmak üzere) devam etmektedir⁹⁰. Böylece bu dönemdeki kutlamaların süresi yedi Pazarlık bir devreyi kapsamaktadır. Bunlardan ilk altısı "Paskalyadan sonraki Pazarlar" veya "Paskalya oktavı"⁹¹ ile bu oktavdan sonra gelen beş Pazar" olarak adlandırılmaktadır⁹². Bu Pazar günlerinden altıncısının içerisinde yer aldığı hafta, İsa'nın dirilişten kırk gün sonra göğe yükseldiği zamanı içermektedir⁹³. Paskalyadan sonraki yedinci Pazar günü, yani İsa'nın dirilişinden sonraki elinci ve göğe yükselişinden sonraki onuncu günde ise Kutsal Ruh'un havariler üzerine inışı, yani Pentekost bayramı kutlanmaktadır. Pentekost'un oktav günü ile birlikte yılın İsa'yla ilgili ikinci kutsal devresi olan Paskalya dönemi sona ermektedir⁹⁴.

Yılın bundan sonraki kısmı ise yaz dönemine rastlamakta ve Kilise takviminin başlangıcı olan Advent döneminin başlangıcındaki ilk Pazara kadar hemen hemen hiçbir önemli kutlama bulunmamaktadır⁹⁵. Herhangi bir önemli kutlamanın olma-

88 Hughes, 10; ayrıca bkz. Schimmel, 204.

89 Aslı itibarıyla Yahudilere mahsus bir bayram olan Pentekost, Grekçe "ellinci" anlamına gelmektedir. Yahudiler bu bayramı her yıl Fısıh kutlamalarından elli gün sonra, "Haftalar Bayramı" veya "On Emrin Veriliş Bayramı" olarak kutlamaktaydı. Resullerin İşleri kitabına göre Kutsal Ruhun indiği zaman da (Bkz. II/1-4) Yahudiler yine bu bayramlarını kutlamaktaydı (Watts, 188; An Encyclopedia of Religion, 572) İlk dönem Hıristiyanları da köken itibarıyla Yahudi oldukları için bu bayramı zaten bir Yahudi bayramı olarak kutlamaktaydı. Kutsal Ruhun inmesinden sonra bu bayram kendileri için daha farklı bir anlam ihtiva etmeye başlasa da ilk Hıristiyan toplumu bu bayramı, muhtemelen bir süre daha, yani Yahudilikten iyice uzaklaşmaya kadar Yahudilikteki anlamını da hatırlayarak kutlamaya devam etmiş olabilir. Bu dönemde henüz yeni bir din aşamasına gelmemiş olan bu ilk Hıristiyan cemaatinin mensupları, aynı zamanda birer Yahudi olmaları sebebiyle bu bayramı en azından Kutsal Ruhun indiği ana kadar sadece bir Yahudi bayramı olarak kutlamıştır. Bir süre sonra bu bayram da Yahudilikteki anlamından daha farklı bir noktaya gelmiştir.

90 Hughes, 10; ayrıca bkz. Sullivan, 185; An Encyclopedia of Religion, 171-172.

91 Hıristiyan Kilisesindeki bir bayram veya kutlamanın yapıldığı günün bir hafta sonrasındaki aynı güne oktav denilmektedir. Önemli kabul edilen bayramların oktav gününde de bayramla ilgili bazı uygulamalar yapılmaktadır (Bkz. Hughes, 6-7).

92 Bkz. Resullerin İşleri, I/3; Hamilton, 53; An Encyclopedia of Religion, 171; Watts, 88.

93 Hughes, 10; ayrıca bkz. Hamilton, 52-53; Sarıkçıoğlu, 297.

94 Hamilton, 53; An Encyclopedia of Religion, 171-172.

95 Hughes, 4; Hamilton, 53; Watts, 88; Willis, 93. (Kilise yetkilileri, muhtemelen özellikle eskinin klasik toplumu için başlıca üretim zamanı olması sebebiyle yaz dönemine herhangi bir kutlama veya önemli anma gününü koymamaya özen göstermiş benzemektedir).

ması nedeniyle de Pentekost'tan Advent'e kadar olan Pazarlar, "Pentekost'tan sonraki Pazarlar" şeklinde özel bir isim verilmeksizin numaralandırılmaktadır⁹⁶. Yeni bir Kilise takviminin başlangıcına kadar olan bu olağan devredeki Pazarların sayısı yirmi üç ile yirmi sekiz Pazar arasında değişmektedir. Bu Pazarların sayısı, o yıl içerisinde kutlanmış olan Paskalyanın başlangıç tarihine göre değişmektedir. Şayet Paskalya ve dolayısıyla da Paskalyaya hazırlık devresi, yılın mümkün olan en erken tarihinde başlamış ise buna bağlı olarak bu kutlamalar, daha erken bir tarihte sona erer. Bu durumda Epifani ile Paskalyaya hazırlık devresi önüne, sadece bir Pazardan oluşan ara olağan devrenin dışında bir zaman gelmediği için Paskalyanın en geç tarihte başlaması halinde önüne gelecek olan beş haftalık ara olağan devre, Paskalya devresinin sonuna konur. Bu ilave edilen beş haftalık süreyle birlikte, Paskalyadan sonraki bu olağan devrenin içinde yer alan Pazarların sayısı yirmi sekize ulaşmaktadır. Paskalyanın, yılın mümkün olan en geç tarihinde başlaması halinde ise bu kez Epifaniden sonraki olağan devrenin süresi uzamakta ve Paskalya öncesindeki hazırlık devresine kadar olan ara olağan devrenin süresi bir Pazar yerine altı Pazara kadar çıkabilmektedir. Bu durumda tabii olarak Paskalya kutlamaları ve Paskalya devresi de daha geç bir tarihte sona ermekte ve arkasında yer alan olağan devrenin Advente kadar olan yirmi üç Pazarlık süresini uzatmaya gerek kalmamaktadır⁹⁷. Bu çerçevede Pentekosttan hemen sonraki Pazar Trinity (teslis) Pazarı olarak kutlanmaktadır⁹⁸. Lutheranlar ve Anglikanlar bu yaz dönemindeki yirmi üç ile yirmi sekiz Pazar arasında değişen olağan devreyi, bir hafta sonra, yani Trinity Pazarını kutladıktan sonra başlatmaktadır. Dolayısıyla da onların bu hesabına göre bu olağan devre içerisindeki Pazarların sayısı bir hafta azalarak en az yirmi iki, en fazla ise yirmi yedi olarak hesaplanmaktadır⁹⁹. Hatta bazı Dominiken keşişler, Pentekosttan sonraki Trinity Pazarı ile ondan sonra gelen ilk Pazarı da Trinity Pazarının oktavı olarak kabul etmekte ve bu iki Pazarı da Kilisenin kutsal devresi içine koyduktan sonra, kalan Pazarları olağan devre Pazarları olarak hesaplamaktadırlar¹⁰⁰. Hıristiyan Kilisesinin yıl boyunca kutladığı bu kutsal devreye daha sonraki dönemlerde Trinity Pazarından sonraki ilk Perşembe günü kutlanmaya başlanan Corpus Christi

96 Watts, 88; Hughes, 10.

97 Hughes, 10; ayrıca bkz. An Encyclopedia of Religion, 172.

98 Sullivan, 190; Hughes, 10.

99 An Encyclopedia of Religion, 172; ayrıca bkz. Hughes, 10.

100 Hughes, 11.

(İsa bedeni) bayramı da eklenmiştir. Bu bayram, 1264 yılında resmîyet kazanarak kutlanmaya başlanmıştır¹⁰¹.

Kilisenin, İsa'yla ilgili bu bayramlar yanında, başta Meryem olmak üzere çeşitli Hıristiyan azizleriyle ilgili olan bazı kutlamaları da bulunmaktadır. Kilise yetkilileri Hıristiyanlığa hizmet etmiş önemli kimseleri anmak ve bunları örnek şahsiyetler olarak insanlara tanıtmak gibi amaçlarla zaman içerisinde bu tür kutlamaları teşkil etmiştir¹⁰². Aziz kabul edilen bu tür insanların sayısı başlangıçta fazla olmadığı için ilk zamanlar bu tür kutlamalar da İsa'yla ilgili olarak teşkil edilmiş olan kutsal devre içerisinde anılmıştır. Ancak zamanla Hıristiyan Kilisesindeki aziz veya azizelerin sayısı artınca, bu kutlamaların, İsa'yla ilgili olarak teşkil edilmiş kutsal devre içerisinde yapılması zorlaşmaya başlamıştır. Özellikle VII. yüzyıldan sonra bu kutlamaların, İsa'yla ilgili kutlamaları ihtiva eden Kilise Yılı'nın düzenini bozması için azizlerle ilgili anma ve kutlamaları ihtiva edecek ayrı bir kutlama devresi oluşturulması benimsenmiştir. Bu amaçla önceden beri mevcut olan ve İsa ile ilgili kutlamaları ihtiva eden Dominical veya Temporal olarak adlandırılan devrenin yanında azizlere tahsis edilen Sanctoral adlı kutlama devresi oluşturulmuştur. Bu oluşturulan devre içinde yer alan kutlamaların tarihleri normal takvime dayandırılmıştır. Tarihleri sabit olan bu aziz kutlamaları her yıl aynı dönemde yapılmaktadır¹⁰³.

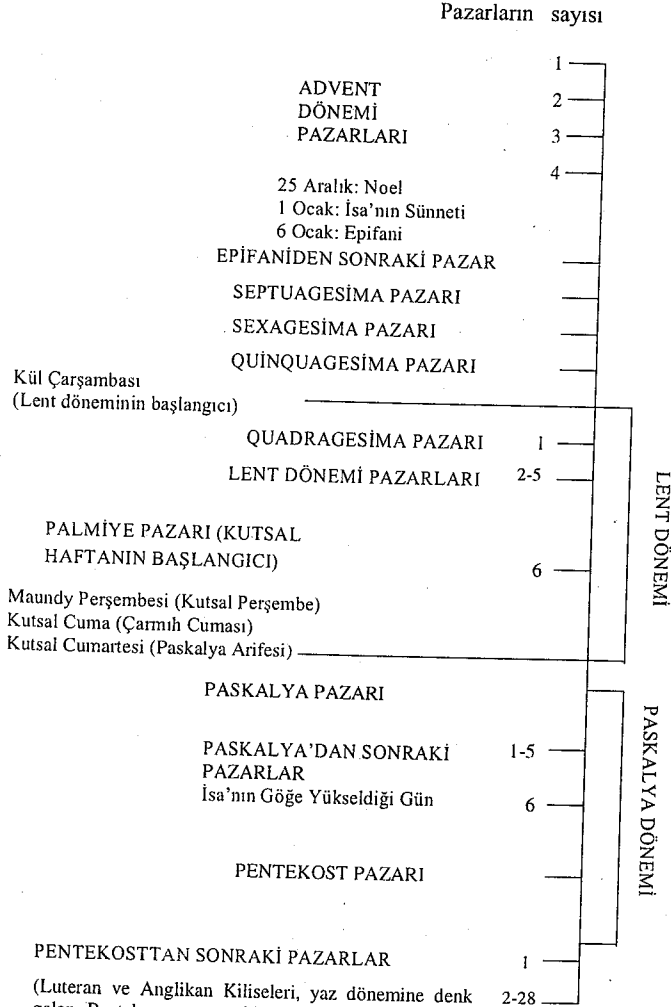
101 Hughes, 11; Sullivan; 190; ayrıca bkz. Jacob, 29.

102 Sullivan, 188.

103 Hamilton, 53; Sullivan 184 -185; Jacob, 20; Bradshaw, 201.

Ek 1.

**Paskalya'nın mümkün olan en erken tarihte başlaması hâlinde
Kilise takvimindeki İsa'yla ilgili anma ve kutlamaların zamanı**

(Luteran ve Anglikan Kiliseleri, yaz dönemine denk gelen Pentekosttan sonraki Pazarların birincisini de İsa'yla ilgili takvime dahil etmekte ve bu günü "Trinity Pazarı" olarak kutlamaktadırlar. Bu Pazarın çıkmasından sonra geriye kalan yirmi iki Pazarlık olağan devreyi ise Trinity Pazarından sonraki Pazarlar olarak adlandırmaktadırlar).

Ek 2.

Paskalya'nın mümkün olan en geç tarihte başlaması hâlinde kilise takvimindeki İsa'yla ilgili anma ve kutlamaların zamanı

